

Царди айдæнæ

Газет «ДИГОРИ» сæрмагонд уæлæфтауæн

№8, 29 октябрь, 2022 анз. 0+

СОСКЪИТИ Владимир конд скульптурæ

АХСГИАГ МАДЗАЛ

КАВКАЗИ АЙЙЕВАДЕ – АДÆМТИ ЕУГЕНÆГ

Кавкази нуриккон аййевади дуккаг Æхсæнадæмон равдист – фестиваль 21-27 октябри арæст æрцудæй Мæскуй дизайни Центр Artplau. Æвдист си цудæй 500 уадзимисемæй фудæр классикон хузæкæнуйнадæ æма скульптурæй. Проект æрæмбурд кодта 185 архайæги Цæгат Кавкази еугур республикæтæй, уæдта дуйней æндæр бæститæй: Англисæй, Францийæй, Германийæй, Бельгийæй, Израилæй, Китайæй, Туркæй æма Иорданийæй.

Аци анзи равдист-фестивали темæ 'й «Хуæнхтæй æрхезгутæ». Е хумæтæги нæй – хонх недзамантæй фæстæмæ дуйней еугур адæмтæн дæр адтæй асийни хузæн уæлæрвти хæццæ дзубанди кæнунæн. Хуæнхти цъоппитæбæл арæст цудæнцæ ко-вæндæнттæ, кæцитими цардарæзти æнхæстгонд цудæнцæ бæлвурд æгъ-дæуттæ æма фæткитæ.

Кавкази цардиуаги æма культури хонхæн уæлдай табуяг нисанеуæг ке ес, уой фæдбæл дзоргæй, Кавкази нуриккон аййевади дуккаг Æхсæндуй-неуон равдист-фестиваль исаразæг æма куратор, Кавкази нуриккон аййевади Фонди президент Астемирати Заирæ уотæ загъта:

– Æнахур дессаг æй е, æма уæ-рæсейаг æхсæнади медæгæ зингæ хай нур дæр ма кавказæги туххæй, гъома, хуæнхтæй ка æрæздахтæй, уæхæн адæм æнцæ, сæ гъæддаг æгъ-дæутти хæццæ, зæгъгæ, гъуди кæнуй. Уотемæй ба кавказаг адæмти минæ-вæрттæ паддзахадон исконди берæ ахсгиаг къабæзти ахæссунцæ зингæ бунæттæ, сæ арфиаг фæллойнæй агъазиауæй æскъуæлхунцæ нæ Фиди-бæсти кадæ æма намуси сæрбæлтау. Æма мæнæ аци проект агъазгæнæг уодзæнæй кавказаг адæмти зундира-хаст æма уодиконди æцæгдзийнадæ, нæ национ культурити гъæздугдзий-нæдтæ æма аллихузондзийнадæ цæйбæрцæбæл алæмæттаг æнцæ, уой бæлвурддæрæй базонунæн... Уой хæццæ ба ма фæййагъаз уодзæнæй нæ национ культуритæ æма аййевæд-ти идарддæри æнтæстгиндæр рай-рæзтæн дæр.

Равдисти рæстæг ма адтæй ал-лихузон музыкалон ансамблтæ æма къуæртти аййевади хæццæ базонгæ уни равгæ, киунугути презентацитæ...

Тæходуй, æна,
Маргъ ку фестинæ,
Мæ унæгæг къумæй
Фæцæйтæхинæ.
А дуйнетæбæл
Æрцæйзелинæ,
Кæми ци дессаг, –
Уой басгаринæ...

Тæходуй, æна,
Ацæмæзау дин
Æз ку фестинæ

Дессаг фæндургин:
Хъазбеги цъонгмæ
Исцæйцæуинæ,
Дессагон зартæ
Æрцæйцæгъдинæ...

Уæд еугур дуйнæ
Æримбурд уидæ,
Мæ цæгъдтæлтæмæ
Æригъосидæ.
Кæми ци сөдзæр,
Кæми ци мæгур, –

Бауарзионцæ
Мæ дессаг фæндур...

И фарни тунæ
Æрфелауидæ, –
Уарзондзийнадæ
Æрфедар уидæ.
Уæд алли адæм,
Уæд алли бæстæ
Æркасионцæ
Сæ тохæн гæртæ.

Фал ку не 'ууæндун
Æз, мæгур кизгай,
Ку нæ рохс кæнуй,
Мæ кизгон зæрдæ.
И дуйней сæргъи
И тугъдон мегътæ
Æрцæйдарунцæ
Сæ тогин төгътæ.

МАЛИТИ Геуæргги
1934 анз,
Мостиздæх

«...ПЕСНЯ, КОТОРАЯ ОВЛАДЕЕТ ДУШАМИ ЛЮДЕЙ И ЗАСТАВИТ ИХ ЗАБЫТЬ ВЕКОВУЮ ВРАЖДУ...»

Слово о Георгии Малиеве

**АБАЙТИ
ВАСО**

(1900-2001),

номдзуд ахургонд

Было лето 1928 года. Я совершил свою первую поездку в Дигорское ущелье. Конечным пунктом моего путешествия было селение Дзинага. Здесь я впервые встретился с Георгием Малиевым. Он работал учителем в сельской школе. Среднего роста, плотного сложения, широколицый, очень смуглый. Я застал его беседующим с сельчанами на нихасе. На голове у него была простая серая пастушеская войлочная шляпа. Обут он был в простые осетинские чувяки. Ничем по одежде не выделялся из толпы. Но в этой скромной оболочке простого горца-пастуха скрывался вдохновенный поэт – романтик и великий мечтатель. Он звал молодежь к свету и подвигу. Он писал:

*Рохсмæ, фæсæвæд, тундзетæ,
Рохсмæ цæуетæ æнгом,
Нифс, лæгдзийнадæ уарзетæ,
Скæнтæ муггагмæ стур ном.*

*Арæмæ мæсуг амайетæ,
Хормæ скæнетæ фæндаг,
Гъæйт, зæрдиуагæй уайетæ,
Догъи ма уотæ фæстаг!*

*Тæри цæфсæд сæребарæ,
Мегъи сорæд æ тунтæй.
Цард мабал уæд гъезæмарæ,
Зæнхæ райзол уæд рунтæй.*

*Рохсмæ, фæсæвæд, тундзетæ,
Рохсмæ цæуетæ æнгом,
Нифс, лæгдзийнадæ уарзетæ,
Скæнтæ муггагмæ стур ном.*

«Федог»

Он мечтал о том времени, когда народы побросают оружие и будут жить, как братья.

*Тæходуй, æна,
Маргъ ку фестинæ,
Мæ унгæг къумæй
Фæццæйтæхинæ.
А дуйнетæбæл
Æрцæйзелинæ,
Кæми ци дессаг, –
Уой басгаринæ...*

*Тæходуй, æна,
Ацæмæзау дин
Æз ку фестинæ
Дессаг фæндургин:
Хъазбегги цъонгмæ
Исцæйцæуинæ,
Дессагон зартæ
Æрцæйцæгъдинæ...*

*Уæд еугур дуйне
Æримбурд уидæ,
Мæ цæгъдтæлтæмæ
Æригъосидæ.
Кæми ци седзæр,
Кæми ци мæгур, –
Бауарзионцæ
Мæ дессаг фæндур...*

*И фарни тунæ
Æрфелауидæ, –
Уарзондзийнадæ*

*Æрфедар уидæ.
Уæд алли адæм,
Уæд алли бæстæ
Æркалионцæ
Сæ тохæн гæрзтæ.*

*Фал ку не 'ууæндун
Æз, мæгур кизгай,
Ку нæ рохс кæнуй,
Мæ кизгон зæрдæ.
И дуйней сæргъи
И тугъдон мегътæ
Æрцæйдарунцæ
Сæ тогин тегътæ.*

Через поэзию Малиева проходит красной нитью вера в чудодейственную облагораживающую силу музыки, песни.

Перед взором поэта носился образ прославленного героя осетинского эпоса, дивного музыканта и певца Ацамаза, чья игра на свирели одушевляла и преображала всю природу, собирала зверей и людей в одно ликующее братство. Поэт мечтал о новом Ацамазе, песня которого овладеет душами людей и заставит их забыть вековую вражду и навсегда расстаться с оружием.

Но песня, по Малиеву, преображает не только окружающий мир. Она преображает самого певца. Ничем как будто не примечателен пастух Гудзуна. Бедный, неуклюжий, в лахмотьях он слывет за самого никчемного человека, почти за дурачка. Девушки потешаются над ним. Старший пастух Бабат с насмешками отказывает ему в руке своей дочери.

Но вот Гудзуна, оставшись один со своим стадом, достает свирель.

*Æ уодæмбал – æ хæтæл
Хæбæраги æ уæлдзогæ
Æривæруй æ цъухбæл.*

*Гъæйдæ-гъа, цæгъдун нийдайуй, –
Æд хæтæл æдули нæй.
Уой дæсгæнгæ ниффæнзунцæ
Хуæнхтæ, кæмттæ æмбурдæй...*

«Гудзуна»

Замечательные слова:
Æд хæтæл æдули нæй...

Когда Гудзуна играет на свирели, он уже не выглядит дурачком. Вдохновение облакает его в мудрость. Оно возносит его высоко над теми, для кого он служил посмешищем.

Но вдохновение сродни не только мудрости. Оно сродни также героизму. И мы видим, что в час тяжкого испытания, когда в Дигорию вторглись ее заклятые враги, именно он, презираемый всеми Гудзуна, бесстрашно вступает в неравный бой с недругом и ценой собственной жизни спасает родину.

И еще одно чудо совершает музыка. Она рождает любовь. Именно игрой на свирели пленяет сын волопаса бедный Махамат («Гъонгæси фурт мæгур Махамат») гордую ханскую дочь Гиданну.

*Изæри усми æ даргъ хæтæлæй
Мæгур Мæхæмæт ку ницæгъдидæ,*

*Уæд хани кизгæ Гиданнæ-рæсугъд
Бæрзонд мæсугæй сах нийгъосидæ.
Уарзт райгъал уидæ уæд йе 'взонг*

зæрди,

*Хори тунау йин барохс кæнидæ
Æ рæсугъд æнгас, æ рæсугъд цæсгон.*

Разъяренный хан отсекает Мæхæмæту его чернокудрую голову (æ саудзикко сæр) и насаживает ее на кол: пусть все видят, чем кончается любовь холопа к ханской дочери:

*– Базонетæ нур, куд фæууарзунцæ
Гъонгæси фурттæ хани кизгутти!*

Но хан просчитался. Он не учел, что, как ни велико его могущество, оно не властно над силой любви. Прекрасная Гиданна, не желая пережить своего возлюбленного, пронзает свое сердце булатными ножницами...

Говоря о роли музыки и музыкантов в романтической поэзии Малиева, не могу не сказать о музыкальности самих стихов поэта. Она – уникальная в дигорской поэзии. Именно Малиев, и только он, сумел раскрыть и показать во всей полноте, какие красоты ритма, напевности, свободного и плавного течения таит в себе дигорская речь.

Вот несколько наудачу взятых отрывков.

*Ци кæнуй, цума, ме 'лхуйнæ,
Ку нæбал зелуй дзæбæх?
Мæ цæститæбæл гъазунцæ
Сау нимæт æма сау бæх.*

«Елхуйнæ»

Или:

*Нæй Дзулей зæрдæ æнцойнæ,
Йе æ фæгæ нæ хуссуй, –
Æд æхсæвæ æд-æ-бонæ
Æ мæсугæй фæлгæсуй.*

«Дзуле»

Или:

*Куд ниххаудтæй мард и донмæ,
Уой æстълутæ уидтонцæ...
Уой цæхъалтæ кæргæдземæн
Дæсæ-дзорæ фæккодтонцæ...*

«Дзандзирахъ»

Или:

*Сах не 'ркалдзæнæй хебару
Кедæр кизгæ цæстисуг, –
Дæ фæсмæрдæ номи кадæн
Гъæу не сдасдзæнæй мæсуг.*

«Гудзуна»

Или:

*И фарни тунæ
Æрфелауидæ, –
Уарзондзийнадæ
Æрфедар уидæ.*

«Тæходуй, æна»

Вслушайтесь в эти стихи. Раньше, чем доходит до сознания их смысл, они уже покоряют своим чарующим ритмом и звучанием. Когда читаешь такие стихи, невольно приходят на память слова Белинского, сказанные им о стихе Пушкина:

«Что это за стих! Он нежен, сладостен, мягок, как рокот волны, тягуч и густ, как смола, ярк, как молния, прозрачен и чист, как кристалл...»

До Малиева на дигорском языке писал выдающийся поэт Блашка Гурджибеев. Богатство его языка изумительно. Но музыку дигорского стиха он еще не постиг. Немало стихов на дигорском языке написано и после Малиева. Многие из них отмечены, несомненно талантом. Но и в них уже не слышится рокот волны. Нет в них и прозрачности кристалла. Видимо, эту тайну, тайну певучего дигорского стиха, Малиев унес с собой в свою безвременную могилу.

АБАЙТИ Васо (астауэй) Иристонни финсугути хэццэ (галеуэрдигэй рахесэрдэмэ): ГАДЖИТИ Геуэрги, ПЛИТИ Грис, МАЛИТИ Васо, БАСИТИ Михал ама ХЪАЙТУХЪТИ Геор.

МАЛИТИ Васо

Имисуйнаегтэ

УЭДЭЙ ФАЕСТАМА ИМА ДЗУРДТОН «ВАСО»...

Мæхе лæдæрунгон ку фæдтæн, уæдæй, сауэнгæ мæбæл 50 анзи ку исæнхæст æй, уæдмæ уидтон мæ фиди мæ фунти хъæбæр ахид. Фунтæ ба адтæнцæ æмхузæн: мæ фидæ дивил дзаумæутти, румпæг ке бахурдта, уæхæн зæронд скъудтæ бухар ходи фæззиннидæ. Неци дзурдта æгириддæр, цума адæмæй æ мæгур ама фецейæй æфсæрми кæнуй, уоййау-еу лæудтæй сæргубурæй. Æз ин кодтон устур тæрегъæд, мæ зæрдæ ресун райдайидæ, æфсæрми кодтон æ мæгурхузæй. Еууæхæни мæ мадæ Зæрæдайæн радзурдтон мæ фунти хабар. Загъта: «Уартæ (уотæ худта нæ фиди, æ ном ин некæд загъта, Геуэрги ка хундтæй иннæ адæмæй, уонæмæ дæр дзурдта æндæр нæмттæй, зæгъæн «Урусий биццеу», кенæ æндæр уæхæн ести), æвæдзи, мæрдти бæсти еунæг æй, æггæстæй æй гъудигæнæг нæйæс, ама кæд æ зæрдæ ходуй...» Æз исфæндæ кодтон ме 'нæзонгæ фиди ном иссерун, кæндæ ин искæнун. Мæ хестæр æнсувæр Муратæн дæр фегъосун кодтон (Елхотти цæруй). Фингитæ искодтан, кæмæ æмбæлуы, уонæмæ фæдзæдзурдтан, рохсаг ин загътан. Уæдæй фæстæмæ мæ фиди мæ фуни некæдбал фæууидтон...

1937 анзи октябри мæйдар æмбесæхсæви нин нæ дуар æрбахуастæй. Нæ фидæ Геуэрги дуар байгон кодта, къæсæрæй рахизтæй, ама уоййадæбæл æ хæдзарæмæ нæбал раздахтæй. Нæ мадæ Зæрæда æ фæсте ракастæй ама фæууидта: æртæ лæги 'й милиционерти дарæсти тургъæй гъæунгæмæ фæккæнунцæ. Зæрæда ма фегъуста æ сæрихецауи фæстаг дзурдтæ:

– Некумæ ледзун, бауагътæ мæ, мæ дарæс райевон.

– Неци дин уодзæнæй, уотæ узал нæма 'й, – загътонцæ ин ахæсгутæ.

– Мадта ма уæддæр сувæллентти фæууинон, хуæрзбон син зæгъон...

Милици косгутæ ин ци загътонцæ, уой нæ мадæ нæбал фегъуста, тургъæй гъæунгæмæ рахизтæнцæ ама уайтæккæ иссудæй машини мотори гъæр.

Нæ мадæ дæр гъæунгæмæ ратахтæй ама кастæй машини фæсте. Еци сау машини нæ фиди хэццæ фæлластонцæ нæ синхон æнахургонд лæг Дзала-ти Симони дæр. Синхæнттæй кадæр (æ ном мин загъта, фал ми байронх æй) гъузгæ æрба-цудæй нæ размæ, фур тæссæй ризтæй, æхецæн фæттарстæй...

Дзала-ти Симон колхози будури куста, бафæлладæй, æ къабæзтæ райвæзтитæ кодта ама уотæ бакодта: «Аци цардæй ма ка фæразуй...» Уоййадæбæл лæг фесавдæй. Фæстугъд нæ синхон Езети Мали кæмæндæр радзурдта: «Ворошилов Сталини дамбациæй багæрах кодта». Уоййадæбæл е дæр фесавдæй, е 'гас, æ марди хабар дæр нæбал райгъустæй. Не 'ннæ синхон Годизти Моисейи дæр 1937 анзи æра-хæстонцæ. Гъæубæсти адæм

куд дзурдтонцæ, уотемæй æй фехстонцæ нæхе сахари. Уотæ æригъустон, цума Моисей паддзахи æфсади афицер адтæй. Нæ минкый гъæу Мостиздæхи ма кадæртæ ахæст æрцудæнцæ еци рæстæгуйти, фал син æз сæ хабæрттæ дзæбæх нæбал гъуди кæнун. Фал ке кой ракодтон, еци æвуд адæми тæрегъæд ка бафеддзæнæй?

Нæ фиди нин ку æрахæстонцæ, уæд æз адтæн мæ мади губуни. Æртæ мæйи ма рацудайдæ, уæд райгурдтæн.

Мæ райгурди игурæн бони туххæй неци документтæ байзадæй. Нæхемæ куд дзурдтонцæ, уотемæй 1938 анзи феввали мæйи райгурдтæн. Фал мин еухатт мæ гъæуккаг зундгонд дохтир Базурати Бади (Владимир) радзурдта уæхæн хабар: ду, дан, ци 'хсæвæ райгурдтæ, еци 'хсæвæ рамардæй мæ хестæр æнсувæр. Е адтæй 1937 анзи 10 декабри. Бади мæнæй дзæвгарæ хестæр æй. Нæхемæ ку 'рбацудтæн, уæд нæ мадæн радзурдтон, ци си фегъустон, уой. Е загъта, Бади, дан, раст зæгъуй, ду ку райгурдтæ, Базурати сувæллони марди хабар дæр уæд райгъустæй.

Нæ фиди нин ку æрахæстонцæ, уæд нæ мадæбæл цудайдæ дæс ама инсæй анзи. Адтæй ин фондз сувæллони, æз ба – æхсæзæймаг, цардтæн ма æ губуни. Нæ хестæр хуæрæ Зæриатбæл уæд дæс анзи дæр нæма цудæй. Сувæлло-нæй сувæллони 'хсæн ба дугай æнзтæй фулдæр нæ адтæй. Куд фæззæгъунцæ: еу инне-

мæй минкыйдæр. Нæ мадæ æвеппайди ци содзгæ фуди бахаудтæй, дуйне ибæл куд никкалдæй, æ зæрди уедæгтæ куд æскъудæнцæ, уонити дзорун, æвæдзи, нæ гъæуй, алкедæр ин балæдæруниау æй æ уавæр. Æ цардæмбали ин цалинмæ æра-хæстонцæ, уæдмæ е некæми ку-ста, уогæ ин косæн дæр куд адтæй, уойбæрцæ сувæллентти хэццæ. Фал ибæл мæгур бон ку искодта, уæд колхози косун рай-дæдта – мадта æ сувæллентти цæмæй дардтайдæ?

Нæ мадæ Зæрæда некæд неци дзурдта нæ фиди туххæй. Æз имæ еууæхæни мæхе æр-хадтон (уæд студент адтæн), бафарстон æй, нæ фидæ куд адтæй, ци адтæй, уонæбæлти. Мæнмæ уотæ фæккастæй, цума ин æ кой уотæ разæнгардæй нæ кæнуй, мæ алли фарстайæн дæр лæвардта цубур дзуапп. Æвæдзи, æ зæрдæ ристæй, ка 'й зонуй, нæй фæндадтæй æ лæги трагикон карнæ имисун.

Адæм æй берæ уарзтонцæ, дзурдта нæ мадæ, хонхæй нæ гъæумæ, Мостиздæхмæ, ка ра-цæуидæ, е мах хæдзарæбæл кекæд райеуварс кодта. Сахара-й имæ ахид цудæй иуазгутæ, ахургонд лæгтæ, Киристонгъæ-уæй ба велосипедбæл æрцæуидæ æвзонг лæхъуæн Хъазбегти Хъазбег. Нæ хæдзари дууæ мæй-ей бæрцæ фæццардæй Абайти Васо. Нæ мади дзубандитæмæ гæсгæ, е адтæй бæрзонд, къæс-хургомæ хуæрзонд адæймаг. Нæ фиди хэццæ хецæн уати сæхебæл дуар исæхгæниуон-цæ ама берæ фæббадиуонцæ,

цидæртæ финстонцæ. Васо сæ-умæраги фестидæ, къохмæр-зæн æ усхъæбæл багæлдзидæ, сапойнæ райсидæ ама æхе æхснунмæ цудæй Уорсдонмæ – нæ хæдзарæй еу-сæдæ метри идарддæр уадæй цæугæдон. Сувæллæнттæн ахид æлхæдта къанфеттæ. Цæугæ ку кодта, уæд æ дзиппæй æхца исиста, стьолбæл сæ ниввардта. Нæ фидæн е устур гъулæг адтæй, æхца райста, ама сæ Васой дзиппи туххæйти гъунсунмæ гъавта, фал ин Васо нæ са-стæй ама куддæр исхъурдохæн æнцæ. «Мæ къæбæр дин уæйæ кæнун, æви мæ цæмæн æфхуæ-рис?» – дзурдта нæ фидæ. «Атæ мин командировкæн лæвæрд æнцæ, – дзурдта Васо, – ама ма сæ фæстæмæ куд хæссон?» Ци адтæй, куд адтæй, фал Васо æх-цатæ фæстæмæ райсун нæбал бакумдта.

Васой фиццæг хатт фæуу-идтон 1957 анзи уалдзæги, уæд адтæн пединститутти фиццæг къурси студент. Проспектбæл æрцæйцудтæн, Кирови номбæл (нури фæсæвæдон) библиотеки рази лæудтæнцæ цалдæр нæл-гоймаги, сæ еу – бæрзондго-мау, къæсхуртæарæзт – лæд-зæгбæл рæуæг æнцойнæ кодта æ еу къохæй. Æз сæ рæзти куд æрцæйцудтæн, уотæ мæмæ уонæй кадæр фæдзæдзурдта – нæбал æй гъуди кæнун, ка адтæй. Бацудтæн сæ размæ, ама мæмæ ка фæдзæдзурдта, е, лæдзæг ке къохи адтæй, уомæн загъта:

– Васо, мæнæ дин а ба – Мали-ти Геуэргий фурт.

Васо мæмæ æрбакъад-зæф кодта, æ уæгъдæ къох мин æнæдзоргæй мæ усхъæбæл æрæвардта, æхемæ мæ фæл-мæн æрбалхъивта. Нæ зонун, фал мæнмæ уотæ фæккастæй, цума æ зæрдæ рахъурмæ 'й. Æрæгиау загъта:

– Хуыцауы рæстæй цы лæджы фесæфтой... Ды дæ ме 'мном?

Æз мæ сæр батилдтон. Васо е 'мбæлттæбæл æ цæстæ раха-ста:

– А вы знаете, мой покойный друг Георгий завещал, чтобы его младшего сына в честь нашей дружбы назвали моим именем... Еу гъуддаг нæ мадæ дзоридæ: ГУЛАГ-æй нæ фидæ ци финстæг исæрвиста, уоми фæдзæхста, кæд, дан, нин биццеу райгура, уæд ибæл исæвæретæ ном «Васили». Нур ма еу хабар. Васой хэццæ ка лæудтæй ама мæмæ ка фæдзæдзурдта, е мæнмæ цæ-мæдæр гæсгæ Хачирти Æнзори хузæн кастæй – бæрзонд, бæ-зæрхуг, хуæрзонд нæлгоймаг. Аци æрмæг ку финстон, уæд Æн-зормæ телефонæй бадзурдтон, атæ ама уотæ, ду, зæгъун, нæ лæудтæ уæд Васой хэццæ, ду мæмæ нæ фæдзæдзурдтай? Æн-зор нигъгъуди кодта, уæдта загъ-та, нæ, æз, дан, нæ адтайнæ, еци рæстæги Васой хэццæ нæма исæмбалдтæн... Уобæл цæй-бæрцæ рæстæг рацудæй, магъа, фал мин еууæхæни Æнзор загъ-та, Васой хэццæ, дан, нæмæ дзубанди рау-дæй, дæу æ номæй ке 'хсудтонцæ, уой туххæй.

«Адтæй рæсугъд догæ мæнæн мæ уалдзæг...»

Аци дууæ фарсебæл ба мухур кæнæн, МАЛИТИ Геуæрги дигоронау æма уруссагау ци æмдзæвгитæ ниффинста, уонæй еуцалдæр. Ист æнцæ æ киунугутæ «Горские мотивы» æма «Ирæф»-æй.

ЗАР

Мæ синхон кизгæн æ зæрдæ
Ку зонинæ, ку, бæлвурд, –
Уæд зæгъинæ ин цидæртæ,
Уæд зæгъинæ ин еу дзурд...

Фæцæуидæ минæвари
Гъургъургæнгæ нæ тикис, –
Æрхæссидæ мин лæвари
Æрхи агæ æд рæхис.

Десæ-месæ уæд сор-серæ
Исфицинæ аги дзаг, –
Бахуæринæ уотæ берæ, –
'Ма фæууинæ кæуйнаг...
1909, Киристонгъæу

ГУРУСХÆ

Нæ, нæма 'ууæндун нерæнгæ,
Нæй, мæ зæрдæ нæй æнгæл,
Æвеппайди гиризгæнгæ
Ду сийевдзи уай мæнбæл.

Æримисæ устур десæн,
Хебæраги, цид, æнцад
Ци дзурдтонцæ кæрæдземæн
Нæ цæститæ хаттæй-хатт...

Фал æ зæрдæ уотæ 'нцонæй
Кæд сийевуй силæстæг,
Уо, ме 'нгарæ, æдемонæй
Уарзт ма хонæ уæд сугъдæг.

Уалæ стъалутæ зæгъунцæ,
Уарзт мед адæм мæнгæ ке 'й, –
Фудæнæнги ке гæлдзунцæ
Дууæ зæрди кæрæдзæй...
1914

ЦЪИФÆ РÆСТÆТИ

Цъифæ бони æппун неци
Æз мæхемæ æркæсун
'Ма нæ фендеун мæ деси
Уалæ арвмæ искæсун.

Мæ кæрдзин æма мæ цæнхæ
Æз феуелун уæд зиндæр, –
Фæккæсуй мæмæ нæ зæнхæ
Мисти къахæй ниллæгдæр.

Нæлтæ, силтæ, уо, мæгуртæ,
Над нæмунцæ золкъитау...

Йæхх, ку уайдæ мæ базуртæ,–
Фæттæхинæ цæргæсау.
1915

ГОБИ

Цæмæн фæдтæн æз фур гоби, –
Ко дæ цирти, уо, мæ мадæ!
Цæмæн дæн, цума, мæ доги
Æз ме 'нгарти 'хсæн æгадæ?..
Мæ кавди радæ мед гъздæ
Цæмæн байзайуй иронхи,
Нæ зингæ лæгтæн – гъæйт-мардзæ –
Цæмæн нæ цæун сæ тонхи?..
Цæмæн фаунцæ æноси
Мæн гобий номæй фæсæвæд?
Ка 'й ме 'рвæдæ мæ фалдзоси,
Кæмæн гъарон мæ тæрегъæд!..
Ку нæййес мæнæн фæндæндтæ,
Хæрсæнау косун хæдзари,
Мæ зин сагъæстæ, мæ сæнттæ
Некæд ракæнун мæ зари...
1916

ФЕДОТ

Рохсмæ, фæсæвæд, тундзетæ,
Рохсмæ цæуетæ æнгом,
Нифс, лæгдзийнадæ уарзетæ,
Скæнтæ муггæгмæ стур ном.
Арвмæ мæсуг амайетæ,
Хормæ скæнетæ фæндаг,
Гъæйт, зæрдиугæй уайетæ,
Догъи ма уотæ фæстаг!
Тари цæфсæд сæребарæ,
Мегъи сораед æ тунтæй,
Цард мабал уæд гъезæмарæ,
Зæнхæ райзол уæд рунтæй.
Рохсмæ, фæсæвæд, тундзетæ,
Рохсмæ цæуетæ æнгом,
Нифс, лæгдзийнадæ уарзетæ,
Скæнтæ муггæгмæ стур ном.
1919

ÆЛХУЙНÆ

Ци кæнуй, цума, ме 'лхуйнæ,
Ку нæбал зелуй дзæбæх?
Мæ цæститæбæл уайунцæ
Сау нимæт æма сау бæх.

Нæ уæлиндзæбæл æзинæ
Æз сундакъæ æлвистон,
Мæхенимæр нидæн заргæ
Æз цидæртæ имистон.

Нæ дæлпазбуну еу бæхгин
Фæцæйзиндтæй уæд æваст.
Мæ фидбилизæн æ хæццæ
Цæмæн фæдтæн æз æнгаст?

Æ мед-ходæ æрттивтонцæ
Дууæ цæсти сурх зингау.
Мæ зæрдæ мин басугътонцæ,
Ду ме 'вдесæн, уо, Хуцау!

Базир-зир кодта мæ зæрдæ,
Разилдæй мæбæл мæ сæр,
Æрискъудæй мæ сундакъæ,
Æрбадудæгътæ 'й куддæр.

Нури уæнгæ дæр мæ кеми
Æз нæма 'рдæн дзæбæх ма,
Цæветтонгæ ма мæ зæрди
Сагъд байзадæй сау хъæма.

Ци кæнуй, цума, ме 'лхуйнæ,
Ку нæбал зелуй дзæбæх?
Мæ цæститæбæл гъазунцæ
Сау нимæт æма сау бæх.
1921

КИЗТИ ЗАР

Ци мин фæцæнцæ
Мæ кизгон бæнттæ,
Уох, байвадæнцæ
Мæ деденгутæ.

Неке гъæунцæ
Мæ сау æрфгутæ,
Неке гъæунцæ
Мæ цæстисугтæ.

Æстуггин æфсоргъ,
Тæходуй, нана,
Хуцауи дзурдæй
Нур ку фестинæ.

Уæд багоринæ
Æз фæсденгизтæ
Мæ сугъæрийнæ,
Мæ кизгон æнзтæ.

Ци мин фæцайтæ,
Уо, ме 'взонг бæнттæ?
Уох, байвадæнцæ
Мæ деденгутæ...
1922

КÆСАЛГЪЗАУ КИЗТÆ

(Гейнейæй)

Цæй, рæсугъд кизгæ, æрбайсæ
Ду билгонмæ дæ цолахъ
'Ма æзменсæбæл мæ цори
Æринцайæ æнæ хахъ.

Бараггенæй, цæй, мæ реумæ
Æркъолæ кæнæ дæ сæр,
Дæ цолахъæн ду уæлденгиз
Ку нæ тæрсис æппундæр.

Мæн зæрди дæр ес бурдæнтæ,
Мæн зæрдæ дæр денгиз æй,–
Денгизау йе дæр, æууæндæ,
Налхут-налтæй гъæздуг æй.
1922

МÆ ТИКИС

Гъæуагæ,
Кæуагæ,–
Мæ хæццæ мед къона цæруй.
Йе стонги,
Йе 'рвонги
Æ дортæ, æ къолтæ хуæруй.

Йе 'фсесæй
Фур десæй,
Фур цийнæй аргъæуттæ кæнуй.
Йе 'хсæвти,
Йе 'сæвди
Фуд фунтæ, зин фунтæ уинуй.
1923

* * *

Адтæй рæсугъд догæ
Мæнæн мæ уалдзæг, –
Хизтон æз мæ дзогæ
Уæлфахс игъæлдзæг.

Дзингатаæ зилдæнцæ
Мæ сæргъи æд гъæр,
Худтонцæ сæ хæццæ
Гъазунмæ мæн дæр.

Фиудзилитæ павзи
Зардтонцæ дзæбæх,
Зæлдæбæл мæ рази
Хизтæй, цид, мæ бæх.

Нур мæбæл ци 'рцудæй, –
Уæууау, мæ фудгол –
Фунау ку фæссурдæй
Рохс уалдзæг изол.

Фиудзилитæн павзи
Не 'гъосун сæ гъæр,
Дзингатаæ сæ таси
Фæцæнцæ цидæр.

Нæ кæти, æ гъостæ
Æруадзгæ лæмæгъ,
Кæуй æнæ бостæ
Йе стонгбæл мæ бæх.

ДЗУЛЕ

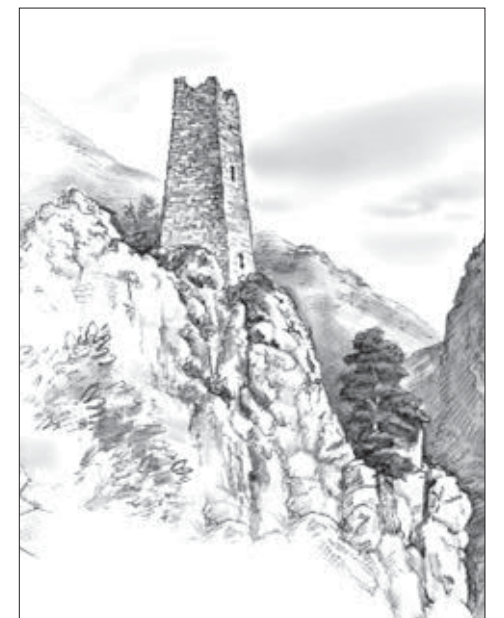
(Адæми зартæй)

Нæй Дзулей зæрдæ æнцойнæ,
Йе æ фагæ нæ хуссуй, –
Æд æхсæвæ, æд-æ-бонæ
И мæсугæй фæлгæсуй.

Цæбæл æй цума æ хъурмæ,
Ци æрцудæй, ци кæнуй?
Æ бæгъатæр лæг мæсугмæ
Æртæ бони нæ зиннуй.

Уæй, Дзуле, Дзуле, ниттонæ
Дæ дзиккотæ æмхицæй, –
Дæ бæгъатæр лæг, де 'нцойнæ,
Издин фатæй мард фæцæй.

Нур цъæх нæуæбæл уæлгоммæ
Йе медарæхъ ку лæууй,
Фидмондагæй йæ комкоммæ
Хой æ сæргъи ку зелуй.

Аци фæрстæбæл ци хузтæ мухур кæнæн,
уони искодта СÆБАНИ Харитон.

«Верил он в звезду свободы Верил свято, как пророк...»

ПУТЕВАЯ ПЕСНЯ

По ущелью из чужбины
Я спешу в аул родной.
Злой Урух во мгле теснины
Воет, плачет подо мной.
Не мелодья звуков нежных,
Не чарующий напев –
Слышны в плаче волн мятежных
Возмущение и гнев.
Высоко над головою,
Над отвесами громад
Неподвижною толпою
Сосны гордые стоят.
И куда ни кину взоры,
Точно полчища богов,
На меня взирают горы
Из-под белых облаков.
Вот мелькнул аул мой бедный
Сквозь вечерний легкий дым,
Страж угрюмый многолетний –
Башня высится над ним.
Чу, раздалась песнь протяжно,
Песня дедов и отцов.
Вторит песне той отважной
Эхо дальнее лесов.
Но зачем тоской сжимает
Грудь и сердце песня та?
Ширь ли поля в ней рыдает,
Гор ли плачет теснота?

1913

***

Над титанами Кавказа
Вновь плывет луна,
Душу бедную, больную
Ввысь зовет она.
Не зови, о, месяц, бледный,
Душу в ширь небес:
Скорьбь царит и там – я знаю, –
Так же, как и здесь...

1914

ПЕСНЯ АБРЕКА

Что каркаешь, злая вещунья,
В вечерней лесной тишине?
Пророчишь, – я знаю – колдунья,
Ты гибель нежданную мне.
Сестрица твоя ворожейка,
Мне часто, смеясь, говорит,
Что скоро уж пуля-злодейка
Во мгле мою грудь поразит.
Под темным и сумрачным дубом
Без чувства я буду лежать,
И некому будет над трупом
Лить слезы и горько рыдать.
Лишь конь мой лихой и проворный,
Склонившись ко мне головой,
Зальется слезой непритворной,
Застынет в печали немой.

Смотри же, ворона-вещунья.
Ты слишком тогда не ликуй,
И с жадностью злой, о, колдунья,
Очей моих мертвых не клуй.

1916

***

Волны каспийские мне нашептали
Сказку страдания, сказку печали,
Душу наполнили шумом глухим.
Спели мне песню борьбы и свободы,
В час, когда выйдя на синие своды,
Грезили звезды мерцаньем своим.

1913

СФИНКС

В стране седой, где вечный ропот Нила
Тревожит сон угрюмых пирамид,
Я знаю, Сфинкс – он сумрачно, уныло
Уж много дней в немую даль глядит.
В тиши ночей, когда меланхолично
На землю льется лунный полусвет,
Сквозь сумрак грез игриво, фантастично
Встают пред ним картины прежних лет.
Вот видит он любимый лик Изиды,
Прекрасный лик, как вешний день Колхиды,
Где Гангом дальним грезит кипарис.
Но только мглу рассеет луч востока,
Под шум дневной безмолвно, одиноко
В немую даль взирает снова Сфинкс.

1915

ГОРЫ

Не скорьбь ли мира там окаменела?
Иль, может быть, то полчище богов
В испуге диком вдруг оцепенело
Под темной шапкой хмурых облаков?
Среди тревог и темного смятенья,
Кипя в душе бессмысленной враждой,
Мы, люди-карлики, добычи тленья –
У ног их бродим жалкою толпой.
Ничтожества земного отраженье –
Мы их должны страшиться каждый час:
Один лишь взрыв – одно лишь изверженье
Их скрытых сил – и вдруг не станет нас.

1913

НЕВЕДОМЫЙ

За окном моей темницы,
Точно призрак роковой,
Осторожно, осторожно
Ходит кто-то в час ночной.
Лишь заслышу приближенье
Тихих сказочных шагов,
От тоски и сожаленья
Разрыдаться я готов.
Что-то близкое, родное
Уловлю в том госте я,
И встает тогда бывшее
В ярких красках для меня.
Но лишь к двери направляюсь.
Чтоб впустить скитальца в дом,
Он уходит, расплываясь
В тихом сумраке ночном.
Кто же он – мертвец воскресший,
Иль бездомный чародей,
Что, блуждая, точно леший,
По ночам страшит людей?
Ах, никто его не знает,
И никто не скажет мне,
Отчего один блуждает
Он в полночной тишине.

1913

***

Дождь и ветер. В сакле тесной
И печально и темно.
Неприветливо, угрюмо
Смотрит ночь ко мне в окно.
Друг неведомый, далекий,
Друг мечты моей больной,
В этот час тоски бездонной,
Я б хотел побыть с тобой.

Я б, на грудь твою родную
Тихо голову склоня,
Плакал, плакал безутешно,
Точно малое дитя.
Слыша плач души пустынной,
Приютившись у окна,
Стихли б вдруг и дождь, и ветер,
И настала б тишина...

1914

К МЕСЯЦУ

Месяц бледный одинокий
Вновь, как другу лучших лет,
С высоты своей холодной
Шлет сердечный мне привет.
Светом набожным и тихим
Освещая все кругом,
Бродит странником безродным
Он в пространстве мировом.
Посреди тревог житейских,
Жизни темную между
Так и я, дитя печали,
Одиноко провожу.
Будь же другом мне, о месяц,
Путь мой чаще освещай,
И лучом приветно-тихим
Мрак душевный отгоняй.

1915

ЖАЛОБА МЕРТВЕЦА

Ах, объят холодной мглой
Мой подземный каземат,
Суждено мне злой судьбою
В нем недвижно вечно спать.
Я не злой – в душе ехидно
Не завидую живым,
Лишь одно, одно обидно –
Кто об этом скажет им?
Для чего они лишили
Лик мой мертвый блеска дня?
Для чего они зарыли
В землю темную меня?
Положили б гроб мой черный
Там, на сумрачной скале,
Чтобы солнце в час вечерний
Отражалось на челе;
Чтобы ветер бесприютный
В час полночный, при луне,
Точно голос девы чудной
Пел, играя, песни мне.
Но, увы, не слышно звука
Здесь, в могильной тишине,
Лишь одна глухая мука
Грудь во мгле терзает мне.

1916

ПЕСНЯ ГОРЯНКИ

Помню я, как мать родная
Говорила мне всегда,
Что для каждого на небе
Богом создана звезда.
У окошка сакли бедной
Тихо голову склоня,
Взор свой с грустью каждый вечер
Устремляю в небо я.
Ярко, радостно играют
Звезд блестящие стада,
Но звезды своей меж ними
Я не вижу никогда.
Где же ты, звезда родная,
Где, грустя, мерцаешь ты?
Покажись хоть раз единый
Ты с бездонной высоты.

1913

ПОД НОВЫЙ ГОД

Слышишь, друг, пробил уныло
Час последний, роковой, –
И, вздохнувши, канул в вечность
Год, истерзанный борьбой.
Много вынес он страданий,
Много жгучих слез пролил
О сынах своих погибших
В битве с царством темных сил...
Но неся свой крест тяжелый,
Посреди земных тревог,
Верил он в звезду свободы,
Верил свято, как пророк...
Выходи ж на смену, витязь,
Витязь смелый, молодой,
И с огнем любви и мира
Ты вступи с неправдой в бой!..

***

Ты с тоскою сердечной взираешь
На кровавую бойню людей, –
И, в душе сожалея, теряешь
Веру в царство заветных идей...
Нет... Не бойся, мой друг благородный...
Не печалься, не сетуй, что мы
Вновь окутаны мглой холодной:
Свет сильней угрожающей тьмы.

ЦВЕТЫ ВЫСОТ

На высях гор, где вечный блещет лед,
Куда взглянуть не смеет наше око,
В тени вершин пустынно, одиноко
Растут цветы прекрасные высот.
Им солнца луч привет сердечный шлет
И в ранний час и в тихий ясный вечер,
Глядит на них с любовью синий глетчер,
И ветер юга песни им поет.
Увы, ни солнца луч, ни синий глетчер –
Ничто цветов высот не веселит.
И грустен их прекрасно-дикий вид.
Им грезится холодный дальний север,
Мятежных бурь тоскующий напев
И образы морских печальных дев.

1916

АДӘЙМАГӘН Ә КАРНИ ИГАКӘЙ ЛЕДЗӘН НӘЙЙЕС!..

ХӘРӘ

Еу сәрдә әз фәдтән Дигори. Ци гәәи цардтән, уой мәкьурмә ләудтәй устур, бәрзонд фахс. Фахси тәккә сәрәй ба гәәумә цъәх-цъәхид зиндтәй нәзи гәәдә. Фәсгәәдә әндиуд әма бәрзонд истонцә сәхе арвмә бекъәгун сау хуәнхтә. Хонхәй, кенә ба гәәдәй фахсбәл урдугмә, хормә әрт-тевәнтәгәнгә, гәәу әрдәмә уадәй еу сауәдон. Еу кьуар кьадай ибәл зилдәй гәәи дәлләй. Минкьий дәлдәр гәәуәй версти 'рдәги бәрцә коми хурфи әнсәрә әма гәәргәнәг пурф кодта Ирәф. Ес Ирәфи сакъадәхтәбәл дәр кьадатә, фал ку райвулуй, уәдта сә нимпурсуй әма сә фәлләсуй. Ирәф гириз нә кәнуй. Хуәнхтә әма кьәдзәхти хәццә тохун ин зин әй, әндәра мәгур хуәнхәг әхәцән цәмәйдәрти кьада басадууй, уой уомән фехалунмә ци гәәуй? Еу бон әрцудәй устур уарун. Мах әртә ләги – әз, ма фусунти ләхьуән әма нә синхон Мисирбий, зәронд уорсалист ләг, бадтан мөдхәдзари әма игон дуарәй кастан әндәмә. Нецибал бәрәг ахәста цәстә – арв, хуәнхтә, зәнхә, мөгә әма дон исхәләмулә 'нцә еугурәй дәр.

– Ирәф бабәй ивудзәнәй, – загьта Мисирбий, ә рехә даугәй, – әма ласдзәнәй курәнтти.

– Хуцау ци зәгьа, е уодзәнәй, – исдзурдта нә иннә 'мбал, ә кьохтә ә мөддустә, уотемәй.

– Хуцау дәр ци зәгьуйнаг әй, – райдәдта Мисирбий нәуәгәй дзорун, – адән исналат әнцә, кәрәдзәй әфхуәрунцә әма курәнттә нә, фал син сәхе ку фесафидә, уәддәр хуәздәр әй.

– Ес адәнмә хуәртә дәр, ләгьузтә дәр, – загьта ин нә иннә 'мбал, – әма хуәздәртә ләгьузти туххәй ку фесафонцә, уәд е хурз куд уодзәнәй?

Мисирбий неци исдзурдта. Ә рехә радаудта ә кьохәй, ә бәзгин әрфгүтә әрәнцүлдта әма мургьүзкәсә кәнун байдәдта зәнхәмә. Ци сагьәс кодта Мисирбий, ка 'й зонуй, фал мәнмә ба

уотә фәккастәй, цума адән әма уой әхсән әрзәдәй, кәрәдзәмә сә бацәун ка нә уадзуй, уәхән синдзин будур.

Әцәгдзийнадәй, куд мин дзурдтонцә уой фәсте, уотемәй Мисирбий адәни нә уарзта әма син әхуәдәг дәр уарзон нә адтәй... Мулк ин ә фидәй берә байзадәй, фал имә нур ба еунәг тикис, еунәг хәрәг, хуми гәппәл әма игуәрдәнәй әндәр нецибал адтәй. Бийнонтәй дәр рәвдзә нә фәцәй: еунәг фурт ин адтәй әма е дәр сонт разиндтәй...

– Хуцау зонуй, кәмән ци 'мбәлуй, уой, – дзурдтонцә. Мисирбийи ка нә уарзта, етә. Мисирбий игьуста әма ләдәрдтәй еци фаутә әма дзубандитә, иста сә ә зәрдәмә, фал, цума неци зудта әгирддәр, әхе ба уотә дардта.

II

Уалинмә уарун дәр гьос кәнун райдәдта. Мөгьтә сәхе исистонцә, әма арвгәрәнттә фәррохс әнцә. Паргом әнцә нәуәгәй хуәнхтә, гәәдтә әма зәнхә. Гәәуон минкьий әма нарәг гәәунги фәззиндтәнцә адән дәр. Минкьий усмә, уәдта әвәппайди гәәунги гәә әма згули иссудәй. Ци 'й е, зәгьгә, мах рауадан әндәмә. Кәсән, әма дин уәлә фәхсбәл сауәдон дондон, арви нәруна гур-гурәнгә, дортә ә разәй тәргә рацәуй хәрә. Еу устур дор тубудтитәгәнгә, фәдесони хузән, раздәр әрхәрдтәй, исцавта әхе еу хәдзари сәрбәл, фәхьуйдтәй әма рандә 'й дәлдәр... Ци гәәунги әрцәуйнаг адтәй хәрә, уой фалдзос адәнәй райдзәг әй. Еугурей цәсгәнттә дәр адтәнцә кьех әма тарстхуз.

– Гьей, гьей! – цудәй адәни 'хсән гьәр, – гәәуй кәнәд алке әхе! Рацәуй, хәрә, рацәуй!..

Тарст әрахәста еугурей дәр, бустәги ба, сә хәдзәрттә донгәрон кәмән адтәнцә, уони. Ләгтә фонси ергьәви фәцәнцә. Уоститә әма кизгүттә ба хәдзайрон листәг дзаумәуттә синхонтәмә давтонцә, уалинмә хәрә дәр гур-гур әма әрсән-пурсәнтәгәнгә

гәәунги исмедәг әй. Гәәунгә адтәй хәбәр унгәг: еугурәй ә фәтә әй-йафта дууә сардзини, кенә ба минкьий фулдәр. Хәдзәрәй-хәдзәрәмә ә фәйнә фарси адтәнцә листәг хурәй тәссонд даст. Уәхән минкьий гәәунги уәхән устур хәрә фәндон над не 'ссирдта әма хәдзәртти сератә уәд хурдаст, уәд еугурәй дәр сә бурцитәгәнгә цудәй.

Адәми згули әма хәри әнсар гәәрмә әз Мисирбийи нәбал әргьуди кодтон, әрәги-дурәги ба 'й әрәстәфтән; еу зәронд, уотид гәәдәй конд кирә ә гәәбеси сувәллона ниттухта, уотемәй сә медтургәә истадәй. Ә зәрдтәй кири хәццә адәнмә раледзунмә гәвта, фал ин хәрәй ә бон нәбал бацәй әма кьех ләугә райзәдәй ә мөдбунати. Кумә ма лигьдайдә? Гәәунги 'рдигәй – хәрә, иннердиги ба синхон хәдзәртти

КЪАРИ: фиццаг рәнги (гәлеуәрдигәй рахесәрдәмә нимагәй): Гәдиати Цомахь, Коцойти Арсен, Кьосирати З. (Сәрмәти бийнойнаг), Барахьти Гино, Хетәкати Дауит; дуккаг рәнги: Гулутти Андрей, Кьосирати Сәрмәт, Малити Геуәрги.

сератә әрзилдәнцә тургәәбәл. Тургәә ба адтәй бустәги минкьий гәппәл. Хәрә фиццаг Мисирбийи хәдзари әндаг сера фехалдта, уәдта тургәәмә кәлунмә фәцәй. Гурусхаг нәбал адтәй, хәдзәрә бустәги ихәлд ке ниццәйдә, тургәә ба хәрәй ке байдзәг адтәйдә, е.

– Кирә ниуадзә! – гьәр кодтонцә адән Мисирбиймә, – әма дә уоци фарс хәдзари хурәбәл уәлиндзәмә исхәзә!..

Адәнмә ку байгьустәйдә Мисирбий, уәд уәлиндзәй иннә гәәунгәмә рәвдзә рахәзән адтәй, фал әй ә кирә ниуадзун нә фәндадтәй, әд кирә бабәй хурәбәл исхәзун нә бафәразтәйдә.

– Ме 'хца кәми исәфунцә, уоми гәәуама мәхуәдәг дәр фесафон! – исгьәр кодта Мисирбий әма әд кирә дәлгоммә әрхаудтәй... Уалинмә хәдзәрә дәр аллирдиги змәлун әма кәлун байдәдта; хәрә тургәәмә байвулдәй әма Мисирбийи әд кирә ә буни никкодта...

– Әллах, әллах! – дзиназтонцә адәм, – фесафдәй ләг, фесафдәй!..

III

Хәрә ә куст бакодта, уәдта әрсабур әй. Адән әнгулфәй бацудәнцә Мисирбийи тургәәмә әма ин ә мард хәри бунәй исистонцә. Бауәр еугурәй дәр ниццәәрәмухститә 'й; тог мизтәй аллирдәгәй, гьостә, гьәләс әма фий-йи цәәстә сикьит әма змәнсәй байдзәг әнцә... Еу зәронд уосә резгә хьурәй зәрддон гьарәнгә никкодта, әма адән никкудтәнцә... Изолмә игьустәй адәни кәунгьәр әма сауәнгә зәрди бунмә гьардта... Рарвистонцә гьәргәнгүтә иннә хуәнхәг гәәутәмә, әма цудәнцә уордиги дәр адән хьонц әма тәфирфәс кәнунмә...

Дуккаг бон Мисирбийи марди фәлуост искодтонцә, ниввардтонцә 'й нәуәг конд кири, исаргьудта ибәл саугин, әма 'й банигәдтонцә.

– Әнамонд адтәй әма әнамонди мард ракодта, – хьонц кодтонцә беретә, – фал цума циуавәр кирә адтәй, Мисирбий әхе кәбәл фесафта, е?

– Райгон кәнун әй гәәуй, – исдзурдта адәнәй еу.

Кирә фәззиндтәй әма ибәл адән әрзилдәнцә фәйнәрдигәй. Еу бәзәр-хуг, сауцъарәгәсгә ләхьуән ин фәрәти мәкьурәй ә кьума расаста. Еу усмә, уәдта кирә, аллихузән әхцатәй идзәг, уотемәй райгон әй...

Адән әнә хьипп, әнә ступ әхцай кирәмә сә цәститә ниццәвтонцә. Еу дзәвгарә фәлләудтәнцә уотемәй, уәдта кәцәйдәр әркодтонцә Мисирбийи сонт фурт Баззәй кири сәргьәмә.

– Уинис, Баззә, – загьта ин еу зәронд ләг, – дә фидә дин цәйбәрцә әхцатә ниуагьта ә фәсмәрдә...

Баззә ә сунтәбәл фәххуәстәй, низзулун кодта әхцатә 'рдәмә ә дзангьир цәститә әма ходунти фәцәй:

– Хе-хе-хе! Әхцатә, әхцатә! Хе-хе-хе!

ӘХТӘД ЗӘРДӘ

Сах кастәй рәфтон тәвдә хор. Әргьау әркьупхә 'нцә донбәл әма бонасадән кодтонцә. Дони биләбәл, әргьаумә хәстәг, донхәреси буни бадтан әз әма зәронд гьонгәс Бидзих. Цудәй мәйи бәрцә, Бидзихи хәццә кәрәдзәй кәдәй базудтан, уәдәй. Әз еци сәрдә цардтән гьәдрәбун уотари, е

ба уоцирдæмæ е 'ргъау ахид скъæридæ. Æргъау цалдæн рæфтон уолæфт кæниунцæ донбæл, уалинмæ æз æма Бидзих дзубандибæл исбадианæ донхæреси буни, аууони.

Бидзих адтæй бæзæрхуг, ставдгомау лæг, æ сау цæрмин ходæ, æ зæронд скъудтæ цохъа æмбуд хæдони æндегæй рагæй æйивуйнаг адтæнцæ, фал ин, æвæдзи, цард уæхæн рагæвæн нæ лæвардта. Гъунтæу æрфугти бунæй æнкъард æма дæлбункæсæ кодтонцæ уой фæлмæн цæститæ. Бидзих æнæ уосæ ке 'рзæронд æй, уой зудтон, фал гъуддаг цæмæн уотæ 'рцудæй, е ба мин бæлвурд нæ адтæй.

– Хуарз нæ 'й, Бидзих, – батхалдтон имæ æз, – æнæ уосæй ке 'рзæронд дæ, е.
– Ци киндæуа, мæ хор, – загъта мин Бидзих гузавæ хъурæй, – амонд агоргæй нæ 'й.

– Нæ, Бидзих, æз уотæ нæ зæгъун.
– Мадта куд зæгъис?
– Амонд нæ агурдтай, æндæра 'й исирдтайсæ.

Бидзих баходæзмолæ кодта, фал неци исдзурдта еу усмæ, уæдта равналдта æ галеу фарсмæ, сласта кæрдбадзæй кард æма æ лæдзæги сæр амайун райдæдта. Балæдæрдтæн, мæ дзубандий æздæх æ зæрдæмæ ке нæ бацудæй, уой. Æндæр ести дзубанди æркæнунмæ куд гъавтон, уотæ над æрдиги топпи гъæр фæццудæй. Фæккъæх ан дуемæй дæр. Уалинмæ нади фæздæхæни, урдугмæ æд нимæт, æд топп, гъазгæ æма сергæ фæззиндтæй бæхгин. Уой фæдбæл æрурдуг æй дууæ уæрдун. Раззаги бадтæнцæ æртæ кизги, сæ еу хизæй æмбæрт, æма лæхъуæн – бæхдзорæг. Кизгуттæй еу цагъта фæндурæй, иннæ уæрдун ба бадтæнцæ лæхъуæнтæ. Стур айдæнæ се 'хсæн æрттæвæнтæ кодта хормæ. Сæ еугурей фæстæ заргæ цудæнцæ бæхгинтæ.

– Атæ киндзхонтæ 'нцæ, – сабургай исдзурдта Бидзих.

Донгони киндзхонтæ бæхтæн дон дарунбæл еу усмæ бадзæбæл æнцæ. Донуордæг ку фæцæнцæ, уæд заруни гъæр æма фæндури цагъд нæуæгæй исигъустæнцæ. Дзæвгарæ, сæ фæййаууони уæнгæ, сæ фæстæ кастан æз æма Бидзих донхæреси бунæй.

– Гъе, Бидзих, – загътон æз ходгæй, – еци рæсугъди кæмæн фæххонунцæ, уомæ цума нæ хицæ кæнис?

Бидзих зæнхæмæ кæсгæй, цидæр бахъур-хъур кодта æхенимæ, уæдта сæргъувта æ цæститæ мæнæрдæмæ æма мæмæ листкæсæ никкодта; адтæй цидæр уæззаудзийнадæ еци касти. Бæрæг адтæй, киндзхонти уиндæмæ уой зæрди цидæр ке æригъал æй, е.

– Амонд агорæ æма 'й иссердзæнæ, зæгъис, фал уотæ нæ 'й, – загъта мин Бидзих æрæгиау, – æз æй агурдтон æма 'й не 'ссирдтон.

– Агорун дæр зонун гъæуи, Бидзих, – батхалдтон бабæй имæ æз, – амонд не 'ссерундзийнадæ, æвæдзи, дæхе лазæ адтæй.

– Æма уой туххæй дин æз æрхæсдзæнæн таус, – загъта мин Бидзих. – Мæ лæхъуæни доги, цудæй мæбæл, æвæдзи, фондз æма инсæй анзи, уæд æз адтæн лæскъдзæрæни еу гъæздуг æссонмæ, худтонцæ 'й Иналдо. Кæми фиййау, кæми уотаргæс, уотемæй егъудæнцæ бæнтæ. Уотармæ хаттæй-хатт фæззинидæ, цит, Иналдой кизгæ Зулемæт. Æхцул, табедзæгæнагæ адтæй е мæнбæл. Хæбæрагæй байзайгæй дзубанди, цит, райеудагъ уидæ не 'хсæн. Адгин гъæрæ кодта мæ зæрдæмæ уой цъухи дзурд. Арви ирдæй рæсугъддæр адтæй æ цæстингас. Ме 'хсуйнаг, ме 'мпъозуйнаг, – гузавæ мæ нецæмæй уагъта, гъуд мæ кодта, мадæй райгургæ хуæрау. Кæми ниллæудтæй ме 'взонг зæрдæ, – фехсайдта Зулемæтмæ, фал ин мæ зæрдуйагæ иской кæнун ба нæ разæнгард кодтон.

Цудæнцæ бонтæ. Афæй мæбæл ку рацудæй лæскъдзæрæни, уæд нæхемæ цæун фæндæ искодтон.

– Цæй, нур мæ рахецæн кæнæ, – загътон æз еу бон мæ хецауæн, – афонæ мин æй нæхемæ.

– Барæ дæу, – загъта мин е, – æз дæ нæ къулумпи кæнун, абони исбæрæг кæнæ дæ мизд, исон – фæндараст.

Уотæ зæгъгæй, æссон гъæдæ 'рдæмæ исевгъудæй фæрæти хæццæ – æнгъæлдæн, сæмæйнаг æй æркæнун гъудæй. Еци бон æз адтæн уотаргæс.

Сæумон гъудтæгонд ку фæдтæн, уæд медуосонгæ арти фарсмæ сагъæси бадт бакодтон. Адтæй фæззигон сæлфунæг бон, æма мæ зæрдæ æндæмæ не 'хсайдта. Арт сугъдæй мæ размæ, пеллонтæ скъардта аллирдæмæ.

– Ци сагъæс кæнис, Бидзих, – исдзурдæй мæ фæсмæкъур фæлмæн гъæлæсæй.

Ракастæн – мæ размæ лæудтæй хо-дæзмолтæ идзулдзастæй Зулемæт.

– Æгасцо, Зулемæт, – загътон æз æма фестадтæн арти фарсæй.

– Бадæ, бадæ, цæмæн истис, – исдзурдта Зулемæт.

Фæстæмæ æрбадтæн арти фарсмæ. Зулемæт ба лæугæ байзадæй мæ сæргъи.

– Æз цæунмæ гъавун нæхемæ исон, Зулемæт, – загътон æз еу усми фæстæ.

– Еугур цуд, æви бæрæг кæнунмæ? – бафарста мæ Зулемæт.

– Еугур цуд.

– Мадта де 'мпъозуйнагтæ æрдарæ, æз ба дин сæ барæвдзитæ кæнон дæ цæунмæ, – загъта мин Зулемæт.

Æмпъозуйнаг мæмæ берæ нæ адтæй – æрмæст мæ еу дзæбур еу рауæн раху-дихæлд æй, æма имæ уой равардтон. Зулемæт æндæуосонгæ къудуронбæл æрбадтæй, æриста сæрбæттæнæй æр-ций æд бæхснуг æма дзæбур æмпъозун райдæдта. «Нур ралæудтæй мæ сахат, – фæндæ кодтон мæхенимæ, – райгон кæнон ин мæ зæрдæ, ци фæдтæн, уой фæдтæн».

Ме 'уæнгтæ куддæр базир-зир кодтонцæ, фал мæхæбæл фæххуæстæн, фестадтæн арти фарсæй æма Зулемæти цормæ рацудтæн. Зулемæт мæмæ куддæр къæх каст никкодта, æвæдзи, мæ хузæ мæхе кеми нæбал адтæй.

– Зулемæт! – исдзурдтон æз тæрсгæ хъурæй.

– Ци кæнис? – бафарста мæ е, дзæбур æмпъозун ниууадзгæй.

– Уарзун дæ! Уарзун дæ! – исдзурдтон æз дууæ хатти, уæдта, цума, цавддор фестадтæн, уотæ фегомуг дæн.

Зулемæт рагæпп кодта къудуронæй, фехста мин еуварсмæ мæ дзæбур. Дзæбур бадæлгоммæ 'й согфадæни листити 'хсæн.

– Мæгурдæйраг, – загъта мин е мæст-хузæй, – æз дин тæрегъæд кæнинæ æма дæ æхцул табедзæгæнгæ уомæн гъуд кæнинæ, ду ба æндæр зæрдитæ дæхе-цæн байвардтай!

Уотæ зæгъгæй, Зулемæт цидæр фæ-цæй мæ цорæй. Зæнхæ мæбæл разил-

дæй. Нецибал балæдæрдтæн еу усмæ. Æз æнгъæл нæ адтæн, Зулемæт мæнæн уотæ зæгъдзæнæй, уой. Фехгæд æй мæ зæрдæ æма нæбал райгон æй уæдæй нурмæ.

Бидзих нигъгъос æй. Æз дæр имæ не-цибал исдзурдтон.

– Æргъау фезгули 'нцæ, – загъта Бид-зих еу усми фæстæ æма фестадæй до-нæхсинцъи бунæй.

Фонс æцæгæй сæхе есун байдæдтон-цæ донæй.

БЕРАГЪ

(Хуæнхаг радзурд)

Зæнхмæгæ бæзгин бадт æркодта ота-ри аллифарс. Еу къуар сардзинеи бæрцæ-мæ зин адтæй равзарунмæ ести. Гъæдæ, къолтæ æма будур мегъи буни фæцæнцæ. Отармæ хæстæг игъустæй дони сæр-сæр, фал зингæ ба нæ кодта дон дæр. Фиййау Дзанбол раскъардта æ дзогæ. Арæхъи тегъи уæнгæ, скъæрунмæ ин æнхусгæнгæ, ниццудтæн æ хæццæ æз дæр.

Фустæ ку ниурдуг кодтонцæ арæхъи фахсбæл, уæд Дзанбол æрлæудтæй, æриста хъримаг 'йе усхъæй æма 'й сир-гъувта.

– Ци кæнис? – бафарстон æй æз.

– Далæ мед арæхъ еу цъæх цидæр, мегъæнхуз, цума фустæрдæмæ буруй æ фазæбæл, отæ 'нгъæлун.

Æдзинæг никкастæн æз дæр арæхъ-мæ. Æцæгæй, еу тумбул цидæр мегъи хурфæй тухзиндæ кодта.

– Дорæй, къодахæй – ести разинд-зæнæй, – загътон Дзанболæн.

– Нæ, – зæгъгæ, батилдта 'йе æ сæр, – берæгъ униау æй. Мегъæ бони фазæ-бæл бургæй лæборагæ 'й, – отæ зæгъгæй, Дзанбол нигъгъавта æндаргмæ. Хъримаг фæккъьипп кодта, фал не 'систа.

– Куйтæ дæ бахуæрæнтæ! – сдзурдта мæстгун гъæлæсæй Дзанбол. Хъримаг нæуæгæй сиргъувунмæ куд гъавта 'йе, отæ фустæ фезнæт æнцæ, гургургæнгæ фæстæмæ фахсбæл исхæрд кодтонцæ.

– Гъей! Гъей! – нигъгъæр кодта Дзан-бол æ гъæлæсидзаг. Идард рандæй еци гъæр. Омæн дзуаппæн инод, фал рæ-сугъд низзардта тар гъæди зæгъæндор.

Фустæ фæстæмæ отари смедæг æнцæ. Рацудан мах дæр тагъдгомау сæ фæстæ. Стур цъæххуз къода куй гъæр рæйгæ нæ размæ рауадæй отарæй – æвæдзи, фусти згулимæ нисхъæтæг æй е дæр. Æрхъæрдтан отармæ. Уалæнги зæнхмæгæ дæр æхе есун байдæдта. Бон кодта ирдæй ирддæр. Фустæ бакъ-уплæ 'нцæ скъæти фарсмæ æма знæт кæсæ кодтонцæ.

– Раскъæрæ сæ, – загъта мин Дзан-бол, æхуæдæгга æрлæудтæй фусти ра-цæуæнбæл еуварс.

Фустæ радæргъæмæнцæ æ рæзти; нимайун сæ байдæдта.

– Мæ фустæй еу гъæуи, – загъта Дзанбол, нимад ку фæцæй, уæд. – Уай-тæккидæр, берæгъ ке адтæй, ой базуд-тон, – отæ зæгъгæй, 'йе еу усмæ зæнхæ-мæ кæсгæй балæудтæй, уæдта æриста хъримаг æ рагъæй æма 'й дорбæл æ ту-хæй ниццавта. Хъримаг басастæй – ду-уердиги æ гъæдæ ферхъез æй, æ кеми нæбал адтæй сампæл дæр, æвæдзи.

– Дзаумау ку нæ бæзза, уæд даруй-наг нæй, – загъта Дзанбол æма фусти фæстæ ранæхстæр æй.

Кæсгæ имæ байзадтæн æз дæр.

ФЕДОГИ МÆЛÆТ

Гъæууон къæнцилармæ бацудæй бæрзонд, ставдкæндтитæ лæг. Зæронд цæрмин пихцилтæ ходæ, зæронд æм-пъузтитæ цохъа гæрзин ронæй баст, фес-бунфий худихæлд дзæбуртæ адтæнцæ æ дарæс. Е адтæй гъæууон федог Дадо. Цу-дæй Дадобæл, æвæдзи, æртинсæй анзе-

мæй фулдæр, уотæ зæгъун æнгъизтæй, уой æнхъирттæ цæсгон æма уорсалист закъæмæ кæсгæй.

Къæнцилари стъоли сæргъи бадтæн-цæ ефтонг лæхъуæн-лæг, гъæуихецау, æма æд кæсæнцæститæ каргун уруссаг гъисæр.

– Уæ сæумæ хуарз, – исдзурдта сæмæ Дадо.

– Арфæгонд уо, – загътонцæ ин етæ дæр.

Еу усмæ, уæдта гъæуихецау курæти дзиппæй уорс къохмæрзæн исиста æма 'й æ цæсгонбæл радаудта.

– Гъи, Дадо, – загъта е æрæгиау, – гъигæ дин уодзæнæй, æвæдзи, фал дæ цохвæндæ 'скодтан.

– Куд цохвæндæ? – къæхфæрсæ ра-кодта Дадо.

– Æндæр федог ихуæрсæн, – загъта гъæуихецау. – Ду æрзæронд дæ, дæ хъур исфæлмæст æй æма федогæн нæбал бæззис.

Æгуппæг цума фæцæй, уотæ еу усмæ Дадо дзорунгъон нæбал адтæй, æ бауæр диз-диз кодта; æ хузæ нийвадæй, хеди тæф рагъардта е 'нхъирттæ тæрнихæй.

Дæс æма инсæй анзей бæрцæ е федогæй фæххаттæй гъæргæнгæ устур дзилли гъæунги. Дадо, цит, ку рацæуидæ гъæр кæнунмæ, уæд гъæунгтæ адæнæй байдзæг уиуонцæ, нихæси зæрæндтæ сæ дзубанди ниууадзиуонцæ, силгоймæгтæ къæрæзгитæй, каути цъæстæй нийгъ-осиуонцæ; биццеутæ уадæнцæ, цит, æ размæ. Уотемæй гъæунгæй гъæунгæмæ, гъæуи еу кæронæй иннемæ, гъæргæнгæ хаттæй зæронд федог Дадо.

Анз дууæ-æртæ хатти бегарай уæр-дун æма къæбиси хæццæ дзиллæбæл æрзелидæ æ мизд есунмæ.

Лæвардтонцæ ин – ка æхца, ка мæ-нæуæ, ка нартихуар, ка æндæр ести. Уо-темæй, хуæздæр цардмæ æнæбæлгæй, хаста зæронд Дадо æхе æма æ зæронд хæфцæстæ уоси, – зæнæг ин нæ адтæй. Ци ма кæна? Куд ма дара æхе, косæн дза-умау имæ ку неци ес?

– Ци дин кодтон? Цæмæн мæ иса-фис? – кæунгъæлæсæй батхалдта е гъæ-уихецаумæ.

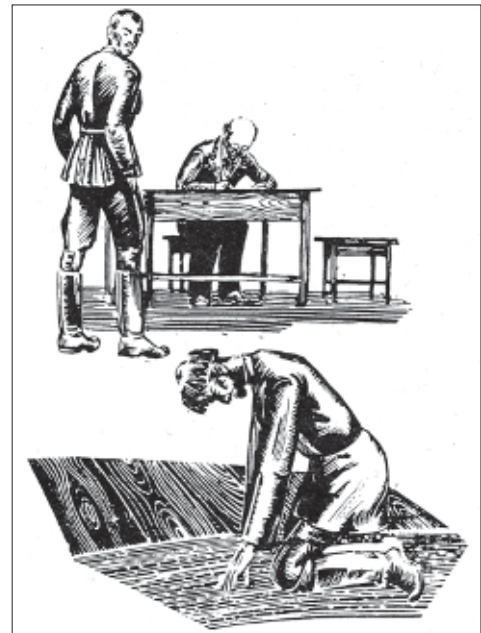
– Неци мин кодтай, – загъта гъæуихе-цау, – фал дин ку зæгъун, базæронд дæ æма федогæн нæбал бæззис.

Дадо куддæр гъæла кæсæ никкодта, гъавта ма цидæртæ зæгъунмæ, фал уоди унгæгдзийнадæ хъурмæ схъæрдтæй æма 'й дзорун нæбал уагъта.

– Æндæмæ цо, ма нæ хъор кæнæ, – загъта ин еу усми фæстæ гъæуихецау.

Дадо бадонзонуг æй, æ бæрзæй ин цума устур гъелæй ниццавдæй, уотæ имæ фæккастæй, æма гупгæнгæ рахауд-тæй уæлгоммæ.

– Гъей, ескетæ рацæуæнтæ медæ-мæ, – радзурдта къæразгæй гъæунгæмæ гъæуихецау, – мæнæ зæронд федог Дадо рамардæй.

АБАЙТИ Васой (разæй бадуй къелабæл) фембæлд Иристон иинтеллигенций минæвæртти хæццæ. Æ фарсмæ зæнхæбæл бадуй МАЛИТИ Васо. Лæуунцæ: галæуæрдигæй фиццаг – ХОДИ Камал; рахесæрдигæй фиццаг æма дуккаг – ДЖИККАЙТИ Шамил æма Хъодзати Æхсар.

МАЛИТИ Васо

Имисуйнагтæ

УÆДÆЙ ФÆСТÆМÆ ИМÆ ДЗУРДТОН «ВАСО»...

Васо Мæскуйæй ку 'ссæуидæ, уæд æнæ-мæнгæ фембæлинæ æ хæццæ. Финсгуйти Цæдеси сæрдарæй ку кустон, уæддæр æй дууæ-æртæ хатти æрбахудтон финсгуйти хæццæ фембæлдмæ. Дзурдтон имæ «Василий Иванович». Æма мин еууæхæни, æ лæдзæгæй зæнхæ æрцæвгæй, загъта: «Макæ, науæд дæ æз дæр Василий Георгиевич хонын райдайдынæн». Уæдæй фæстæмæ имæ дзурдтон «Васо».

Еухатт имæ, финсгуйти фембæлд фæсте, бахадтæн: «Васо, Ксеняй (æ бийнойнаг) хæццæ нæхемæ ку исаккаг кæнисæ». Васо æ лæдзæгбæл æрæнцойнæ кодта æ галæу къохæй, уæдта загъта: «Бæрæ хонгута мæ фæууы, фал некæмæ цæун, æма мæбæл сæ зæрдæ ходуй, уæлдайдæр ба мæ хæстæгутæн». «Но не посетить дом моего покойного друга Георгия я не могу...» Æ бийнойнаг Ксеняй бафарстон, ке хæццæ ин æнцондæр уодзæнæй фингæбæл бадун, зæгъгæ, æма мин е уотæ: æнæмæнгæ Тахъазти Харуми æрбахонæ, уæдта дæ де 'мбæлттæй ке фæндуй, уони – Æхсари, Камали...

Иуазгутæ нæ хæдзарæмæ ку 'рбацудæнцæ, уæд мæ кадæр рафарста, сувæллæнттæ кæми 'нцæ, зæгъгæ. Мæ хуæрæмæ сæ равистон, зæгъгун, цæмæй хæлхъой ма кæнонцæ, æма Васо уотæ: «Уый та дын цы ныхас у, æз тынгдæр уыдон фенынмæ æрбацудтæн».

Фингæбæл ку исбадтан, уæд Васо загъта:

– Я предлагаю этот вечер посвятить памяти Георгия.

Æма ин е 'мдзæвгитæ дзурон райдæдта...

Нæ мадæ хаттæй-хатт рагъаст нæмæдæ нæ фидæй, хæдзари мæтæ, дан, нæ кодта. Æ киунгæ ку рацудæй, дзурдта е, уæд имæ сахармæ фæдзæдзурдтонцæ, дæ гонорар райсæ, зæгъгæ, æма къуæре æви дууæ къуæрей дæргъци хæдзарæмæ нæбал фæззиндтæй. Ку æрæздахтæй, уæд æ дзиппи сау сауæри дæр нæ адтæй, æнгæлдæн, дан, фæндаггаг дæр кæмæйдæр ракурдта. Уотемæй ба ци æхца райста, ейæ еци дзамани минкый нæ адтæй, хæдзарæ балхæнуни фагæ дæр исайдæ. Фал, нæ мадæн уой фæсте куд радзурдтонцæ, уотемæй нæ фидæбæл зонгæй, æнæзонгæй кадæриддæр æмбалдæй, уони худта ресторанта æма цæлæгæнæнтæмæ, гъазæндæнтæмæ.

Нæ мадæ цæмæй зудта, нæ фидæ сахарæй ци зæрдиуаги хæццæ æрцудæй, уой. Е балæдæрдтæй, исæфти надбæл ке 'рлæудтæй, æма ин фæййервæзæн ке нæбал ес. Æ хуæздæр лимæн, «Ирæф»-и редактор Къосирати Сæрмæт ма æ сæрбæл бæргæ тох кодта, фал уомæн дæр сау фидбилиз æ дуар бахуаста. Уой «контрреволюцион буржуазон-националистон интеллигенций» раздзæуæгбæл банимадтонцæ, уомæн æма Багъæрати Созури киунгæ рауагъта, Бритъиати Елбиздихъой устур драматургбæл банимадта, Малити Геуæргий поэзий туххæй ба загъта: «Глубочайший лиризм, классический простой язык, социальная направленность – наи-

более характерное в творчестве Малиева Георгия». «Дав Малиеву такую характеристику, – финсунцæ оргæнти косæг лæгмартæ, – Косирати уже в №3-4 вытаскивает его на божий свет, помещает его поэму «Темур-Алсак». Малиев без лишнего слов сам не раз говорил, что социалистическое строительство у нас – это Хеопсова пирамида».

Къосирати Сæрмæт фæстаг уолæфти уæнгæ тох кодта, исæфунмæ ке гъавтонцæ, уони сæрбæл, адæми хуæздæрти сæрбæл. Малити Геуæргий сæрмæ сау мæгъæ æхе ку 'руагъта, уæд Сæрмæт æхецæн устур тас уогæй, æ сæрбæл истох кодта.

А дæм нæмæ ци цæстæй ка-стæнцæ нæ фиди ахæсти фæсте? Æз ма сувæллон адтæн, æма гъай-гъай, гъуддæгутæ уой-бæрцæ нæ лæдæрдтæн. Фал мæхе лæдæрунгон ку фæдтæн, уæд нæ мадæй фегъустон уæхæн хабар. Тугъди размæ колхози ка куста, уонæн лæвардтонцæ, тукани син ести товар балхæнуни барæ ка лæвардта, уæхæн талонтæ. Нæ мадæ уæхæн талони хæццæ бацудæй туканмæ циуавæрдæр хъумац балхæнунмæ. Адæм си дзæвгарæ адтæй, æма алкæмæн дæр уæйæ кодтонцæ еци хъумацæй бæрæг бæрцæбæл хай. Нæ мади радæ ку 'рхæрдтæй, уæд ин тукангæс загъта:

– Ды та ам цы агурис?
– Мæнæ мæнмæ дæр талон ес.

– Хъуымац нæм нал ис.
– Бæргæ, адæймагбæл цæститæ ку нæ уайдæ...

– Гъей, бирæ ку дзурай, уæд

дæ æз Сыбыры дæ лæджы фарсмæ балæууын кæндзынæн!

Уалинмæ тугъд райдæдта, æма еци тукангæс пæлицайæй рагæпп ласта. Нæ мадæ ба немучæй дæр нæ тарстæй. Нæ хæдзари ци немучæгтæ цардæй, етæ сæ къæбула нæ сæгъæбæл исардауионцæ, æма 'й е тургъи расорæ-басорæ кæнун исесидæ. Мæ мадæ син цалдæр хатти куддæртæй балæдæрун кодта, уотæ ма кæнетæ, зæгъгæ, фал имæ ка игъуста. Уæд бабæй еу изæр къæбула нæ мæгур сæгъи тæрæнгатæ кæнуй тургъи, немучæгтæ ба имæ дзатмайæй кæсунцæ, ардаунцæ сæ къæбулай æма хæлхæлæй ходунцæ. Уæд нæ мадæ пълхафæн радафта æма 'й куйбæл фехста. Куййæн æ хъес-хъес иссудæй æма кълух-кълухæй æрбалигъдæй æ хецæуттæмæ.

Уæдæй фæстæмæ нæ сæгъæ исуолæфтæй. Фал еугуремæй дессагдæр ба е æй, æма нæ мадæмæ немучæгтæй хъип дæр неке искодта, сæ къæбулай син ке фæкълух кодта, уой туххæй.

Гъуди ма кæнун уæхæн хабар: мæ хестæр хуæрæ Зæйрат (рохсаг уæд), немучæгтæ кæми цардæнцæ, еци уат æфснайун нæ бакумдта (нæ хæдзари дууæ хецæнгонд уати адтæй, еуеми цардан нæхуæдтæ, иннеми – немучæгтæ). Немучаг афицер æрбагæпп кодта нæ уатмæ, Зæйратбæл гъæртæ кодта. Æз си багъуди кодтон мæнæ ахуæн дзурдтæ: «Осетины большевики... Сталин...» Мæнбæл уæд цудайдæ цуппар анзи. Хæрдмæ кæсун немучагмæ, æнгулдзæй ин æ гъæлæсмæ амонун æма тарстæй дзурон: «Уæлæ æ гъæлæс тонуй!»

Хумæтæг адæм нæмæ лæгъ-уз цæстæй нæ кастæнцæ. Скъолай ахургæнгутæ мæн цæмæндæр гæсгæ берæ уарзтонцæ. Уотæ хуарз нæ ахур кодтон, фал мин æвдæймаг кълас ке фæдтæн, уой æвдесæндар ку равардтонцæ, уæд десæй мардтæн – еугур предметтæбæл дæр си адтæй «5»-тæ æвæрд.

Мадта педагогон институты ку ахур кодтон, уæддæр мæмæ ахургæнгутæ дзæбæх цæстæй кастæнцæ. Кæд хъæбæр хуарз нæ ахур кодтон, уæддæр мин лæвардтонцæ уæлдæр стипенди, уæдта цуппар анзей дæргъи истон Къостай номбæл стипенди – 500 соми (еци рæстæги нимадæй).

Паддзахадон экзаменти рæстæг мæмæ газет «Рæстдзинад»-æй æрбадзурдтонцæ, редактор Хъанухъуати Владимир дæ агоруй, зæгъгæ. Ку имæ бацудтæн, уæд мин загъта:

– Абонæй фæстæмæ косдзæнæ махмæ корреспондентæй.

Æз ин бакой кодтон:
– Тагъд райдайдзæнæнцæ паддзахадон экзаментæ.

Хъанухъи-фурт уотæ:
– Цæй экзаментæ дæ хъæуы, цы кæныс дипломæй, уæртæ дæ кабинеты сбад æмæ кус!

Раст зæгъгун гъæуы, диплом ке нæ райстон, е мин хуæрзæрдæмæ фæцæй: 1969 анзи мæ райстонцæ Мæскуй дууæанзон Уæлдæр литературон къурситæмæ, уордæмæ ба, филологон факультети диплом кæмæ адтæй, уони нæ истонцæ.

Уой фæсте дæр мæ цардвæндаги исæмбалдтæн берæ хуарз ирон адæймагуйти хæццæ. Мæскуй Уæлдæр литературон къурситæ каст ку фæдтæн, уæд мæмæ финсæг Бицъоти Гришæ телефонæй нæхемæ æрбадзурдта:

– Васо, Дæкка дæ агоруй.
Зæнгиати Дæкка уæд куста Паддзахадон рауагъдади директорæй, æ къæбинетмæ ку бацудтæн, уæд мæ æ хъури ракодта, уæдта æ бунати исбадтæй. Мæн дæр æ комкоммæ исбадун кодта. Гæгъæди æма мин ручкæ мæ рази æрæвардта:

– Сынок, пиши заявление, мы тебя пока принимаем редактором в редакцию художественной и детской литературы, а через несколько дней ты возглавишь эту редакцию.

Æз куддæр фæдтæн еци æвеплайди фæндæй. Æрæгиау загътон:

– Арфæ кæнун, ке мæбæл æууæндис, уой туххæй, фал нуртæккæ цидæр финсун (уæд мæ роман «Сурмей хæдзарæ»-бæл кустон), æма мин æндæр кусти рагъæ нæ уодзæнæй.

Дæкка æ армитъæпæнтæй æ сæрбæл дууæ къохемæй ниххуæстæй, æ цæститæ ницъцундæ кодта, уæдта мæмæ комкоммæ æрбакастæй:

– Сынок, ты хочешь, чтобы я здесь работал? Если ты откажешься от моего предложения, то вместо тебя пришлют другого, с которым я не смогу работать, собственнo говоря, я уйду...

Æз уæлдай нецибал исдзурдтон, ниффинстон курдиадæ...

***
Малити Васой аци уац мухургонд цæуй цубуртæгондæй.